

S eni pole me siin arvestanud muud kui sisusid ja nende vorme: langetatud pea-tõstetud pea, kolmnurkad-pagemisjooned. Ja ongi tõsi, et väljenduse valdas liitub langetatud pea-fotoga ja tõstetud pea heliga. Kuni aga väljendust, selle vormi ja deformatsiooni pole vaadeldud nende eneste pärast, ei saa leida tõelist väljapääsu isegi sisude tasandil. Üksnes väljendus annab meile *protseduuri*. Väljenduse probleemi ei sea Kafka abstraktselt ja universaalselt, vaid seoses niinimetatud väikeste kirjandustega – näiteks juudi kirjandus Varssavis või Prahas. Väike kirjandus ei ole väikese keele kirjandus, vaid pigem see, mida vähemus teeb suures keeles. Esimene tunnus on aga igal juhul, et keel on siin saanud tugeva determinaalisatsioonikoefitsiendi. Kafka defineerib sellega ümmikult, mis tõkestab Praha juutidele tee kirjutamise juurde ja teeb nende kirjandusest võimatu asja: võimatu on mitte kirjutada, võimatu on kirjutada saksa keeles, võimatu on kirjutada mõnes muus¹⁵. Võimatu on mitte kirjutada, sest allasurutud või ebaselge rahvusteadvus toimib paratamatult kirjanduse kaudu ("Kirjanduslik võitlus saab reaalse õigustuse suurimas võimalikus mastaabis"). Võimatu on kirjutada muus kui saksa keeles, sest Praha juudid tajuvad ületamatult distantsi algse tšehhi territoriaalsusega. Ja võimatu on kirjutada saksa keeles, sest sakslased on determinaalisceerunud rahvaosa, rõhujalik vähemus, kes räägib hulkadest ära loigatud keelt, kunstlikku ehk "paberlikku" keelt; seda enam, et juudid moodustavad ühtaegu selle vähemuse osa ja on sealt välja tõrjutud, nagu "müstlased, kes varastasid hällist saksa lapse". Lühidalt, Praha saksa keel on determinaalisceerunud keel,

mis sobib kummalisteks vähemuskasutusteks (vrd. tänapäeva kontekstis, kuidas mustad kasutavad ameerika inglise keelt).

Teine väikeste kirjanduste tunnus on see, et seal on kõik poliitiline. "Suurtes" kirjandustes kaldub *individuaalne afäär* (perekondlik, abieluline jne.) liituma teiste afääridega, mis pole vähem individuaalsed, kuna sotsiaalne miljö käib ümbruse ja taustana; nii ei ole ükski neist oiidipaalistest afääridest omaette moodsaasmatu, ei ole absoluutselt vajalik, aga kõik kokku "moodustavad ploki" avaras ruumis. Väike kirjandus on täiesti erinev: tema napp ruum tingib, et iga individuaalne afäär on vahetult ühendatud poliitikasse. Individuaalne afäär muutub seega palju vajalikumaks, moodsaasmatumaks, mikrokoobis suurendatuks, kuna tema sees hargneb üks hoopis teine lugu. Just seda tähendabki perekonnakolmnurga seostumine muude kolmnurkadega, mis on äärmiselt, majanduslikud, bürokraatlikud ja juriidilised ning määravad tema väärtused. Kui Kafka osutab väikese kirjanduse ühe ülesandena "isade ja poegade vahelise vastuolu õilistamist ja läbiträkimisvõimalust", pole see mitte oiidipaalne fantaasia, vaid poliitiline programm. "Kui ka individuaalse tegevuse ülesageli rahulikult järele mõeldakse, ei jõuta ometi ta piirideni, kus ta on seotud teiste sama laadi tegevustega, ennem jõutakse poliitika piirile ja hakatakse isegi püüdma seda piiri veel varem näha, kui ta vastu tuleb, ning leidma seda kokkütõmbuvat piiri igalt poolt. (...) See, mis suurtes kirjandustes allpool ära mängitakse, mis moodustab ehitise keldri ega ole moodsaasmatu, toimub siin täievalguse käes; mis seal tekitab vaid hetkelise kokkujooksu,

ei too siin kaasa vähemat kui otsustuse kõikide elu ja surma üle."¹⁶

Kolmas tunnus on see, et kõik saab kollektiivse väärtuse. Oieti just tänu sellele, et väikeses kirjanduses pole talentide küllust, ei ole ka antud *individueeritud lausumise* tingimusi, mis kuuluks ühele või teisele "meistrile" ja oleks lahutatav *kollektiivset lausumisest*. Nõnda on talentide vähesus tegelikult kasulik ja võimaldab luua midagi muud kui meistrite kirjanduse: see, mida ütleb vaid kirjanik ükski, moodustab juba ühistegevuse, ja mis ta ütleb või teeb, on paratamatult poliitiline, isegi kui teised ei ole sellega nõus. Poliitiline väli on nakatanud iga lausungi. Kuid ennekõike ja peale selle, kuna kollektiivne ehk rahvusteadvus on "välises elus sageli tegevusetu ja ühtepuhku ennast kilustav", jääb kirjandusele positiivselt kanda kollektiivse ja isegi revolutsioonilise lausumise roll ja funktsioon: just kirjandus loob aktiivse solidaarsuse, hoolimata skeptitsismist; ja kui kirjanik on marginaalne või oma haprast kogukonnast eemal, annab see olukord talle seda suurema võimavuse väljendada teist potentsiaalset kogukonda, sepiatada teistsuguse teadvuse ja tundlikkuse vahendid. Nii nagu *Urringute* koer seda oma üksinduses nimetab *teiseks teadvuseks*. Kirjanduslik masin alustab seega tulevase revolutsioonilise masina tööd, ja mitte ideoloogilistel põhjustel, vaid sellepärast, et ainult tema on määratud täitma kollektiivse lausumise tingimusi, mis selles miljöös igal pool mujal puuduvad: *kirjandus on rahva asi*¹⁷. Just nendes mõistetes probleem Kafka jaoks asetubki. Lausung ei viita lausumise subjektile, mis oleks tema põhjus, ega ka lausungi subjektile, mis oleks tema tagajärg. Teataval ajal on

Kafka kahtlemata mõelnud traditsioonilistes kategooriates, kus on kaks subjekti – autor ja kangelmane, jutustaja ja tegelane, kujutleja ja kujutletav¹⁸. Aga ta loobub kiiresti jutustaja printsüübist, samuti nagu ta eitab, hoolimata imetlusest Goethe vastu, autori ehk meistri kirjandust. Hiir Josefine keeldub oma laulu individuaalselt praktiseerimast, et sulada rahvakogunemise kollektiivsesse lausumisse. Üleminek individueeritud loomalt karjale või kollektiivsele paljususele: seitse muusikakoera. Või, jällegi *Koerauuringutes*, üksildase uurija lausungid kalduvad koerteligi kollektiivse lausumisseade poole, isegi kui seda kollektiivi ennast enam või veel pole antud. Pole subjekti, *on vaid kollektiivsed lausumisseaded* – ja kirjandus väljendab neid seadeid tingimustes, kus nad pole antud väljaspool, vaid eksisteerivad üksnes tulevaste kuratlike jõududena või revolutsiooniliste jõududena, mis tuleb alles konstrueerida. Kafka üksindus avab kirjanduse kõigetele sellele, mis tänapäeval läbib ajalugu. Täht *K* ei märgi enam jutustajat või tegelast, vaid seadet, mis on seda masinlikum, ja tegijat, kes on seda kollektiivsem, et indiviid on oma üksinduses sellesse ühendatud (ainult seoses subjektiga on individuaalne kollektiivsest eraldatav ja võib ajada omaenese asja).

Väikese kirjanduse kolm tunnusoont on keele deterritorialiseerumine, individuaalse ühendamine vahetult poliitilise ja kollektiivne lausumisseade. See tähendab, et “väike” ei iseloomusta enam teatavaid kirjandusi, vaid igasuguse kirjanduse revolutsioonilisi tingimusi selle rüpes, mida nimetatakse suureks (või etableerunuks). Isegi see, kes oma õnnetuseks sünnib suure kirjandusega maal,

hablin
asatama
Nagano

peab kirjutama oma keeles, nii nagu tšehhi juut kirjutab saksa keeles või usbekk vene keeles. Kirjutada nagu koer, kes kaevab auku, nagu rott, kes uuristab urgu. Ja selleks tuleb leida omaenese alaarengu-punkt, omaenese murrak, omaenese kolmas maailm ja omaenese kõrb. Palju diskuteeritakse teemal: mis on marginaalne kirjandus? – ja samuti: mis on rahvalik kirjandus, proletaarne kirjandus? jne. Kriteeriume on mõistagi raske leida, kui kõigepealt ei kasutata objektiivsemat mõistet, milleks on väike kirjandus. Üksnes võimalus kehtestada suureski keeles seespoolset väike ja vähemuslik pruuk defineerida rahvalikku kirjandust, marginaalset kirjandust, jne.¹⁹ Üksnes tänu sellele saab kirjandus reaalselt kollektiivseks väljendusmasinaks ja omandab võime sisusid käsitleda ja kaasa tõmmata. Kafka ütlebki, et väike kirjandus on aine läbitöötamiseks sobivam²⁰. Miks, ja mis asi on see *väljendusmasin*? Teame, et tal on keelega mimekordne deterritorialisatsioonisuhe: juutide olukord, kes on ühtaegu hüljunud nii tšehhi keele kui maaelu, kuid ka selle “paberliku” saksa keele olukord. Minnakse aga veel kaugemale, deterritorialisatsiooni liikumine viiakse väljenduses veel kaugemale. Ainult et selleks on kaks viisi: üks on seda saksa keelt kunstlikult rikastada, paisutada teda kõigi sümbolismi, oncirismi, esoteerilise tähenduse ja varjatud tähistaja varude abil – selline on Praha koolkond, Gustav Meyrink ja hulk teisi, nende seas Max Brod²¹. Kuid see katse kätkeb sümbolse reterritorialisatsiooni meeleheitlikku püüdlemist, kasutades arhetüüpe, kabalat ja alkeemiat, mis rõhutab ärälõigatust rahvast ja leiab poliitilise väljundi üksnes sionismis kui “unistuses Siionist”. Kafka

võtab kiirelt omaks teise viisi, või õieti leiutab selle. Valida Praha saksa keel, nii nagu ta on, koos kogu oma vaesusega. Minna deterritorialiseerumises ikka alati kaugemale... tänu kainusele. Kuna sõnavara on kokku kuivanud, panna ta intensiivselt vibreerima. Vastandada keele puhtalt intensiivne kasutus igasugusele sümboolsele, või kognitiivsele tähenduslikule, või lihtsalt tähistavale kasutusele. Jõuda täiusliku ja vormimata väljenduseni, intensiivse materiaalse väljenduseni. (Eks või nende kahe viisi kohta öelda sedasama ka teistes tingimustes, Joyce'i ja Beckett'i puhul? Mõlemad on iirlased ja viibivad seega geniaalses väikese kirjanduse tingimustes. Sellise kirjanduse vägevus ongi tema välksuses, see tähendab revolutsioonilisuses kogu kirjanduse jaoks. Inglise keele, ja kõigi muude keelte kasutus Joyce'il. Inglise ja prantsuse keele kasutus Beckett'il. Üks aga toimib lakkamatult lopsakuse ja üledetermineerimise abil, teostades kõik maailma reterritorialisatsioonid. Teine toimib kuivuse ja kainuse, tahtliku vaesuse varal, viies deterritorialiseerumise nii kaugemale, et püsima jäävad veel üksnes intensiivsused.)

Kui palju inimesi elab tänapäeval keeles, mis ei ole nende oma? Või nad ei oskagi enam oma keelt, või ei oska seda veel, ja tunnevad halvasti enamuskeelt, mida nad on sunnitud kasutama? Immigrantide, ja ennekõike nende laste probleem. Väikese kirjanduse, kuid ühtlasi meie kõigi probleem: kuidas rebida väike kirjandus oma keelest lahti, nii et ta suudaks keelt õonestada ja panna selle jooksma mööda kainet revolutsioonilist joont? Kuidas saada omaenda keele nomaadiks, immigrandiks ja mustlaseks? Kafka ütleb: tuleb varastada laps hällist, tuleb tantsida noateral.

Keel, olgu rikas või vaene, eeldab alati suu, keele ja hammaste deterritorialisatsiooni. Suu, keele ja hammaste primitiivne territoriaalsus on toit. Kui nad pühenduvad helide artikuleerimisele, siis nad deterritorialiseeruvad. Nii siis on söömise ja kõnelemise vahel teatav disjunktsioon – ja kuigi see nii ei paista, ka söömise ja kirjutamise vahel: muidugi võib söömise ajal kirjutada, see on hõlpsam kui söömise ajal rääkida, kuid kirjutamine muundab sõnad veel rohkem asjadeks, mis on suutelised võistlema toiduga. Disjunktsioon sisu ja väljenduse vahel. Kõnelemine, ja ennekõike kirjutamine on paastumine. Kafkat painab pidevalt toit, eriti loomne või lihatoit, ja samuti lihunik, ja samuti hambad, suured räpased või kuldsed hambad²². See on üks peamisi probleeme Felicega. Ka paast on Kafka kirjutatus pidev teema, see on pikk paastumise lugu. Näljakunstnik, keda valvavad lihunikud, lõpetab oma karjääriskiskjate kõrval, kes söövad toorest liha, seades publiku ette ärritava alternatiivi. Koerad püüavad okupeerida *Uuringute* koera suud, täites selle toiduga, et ta ei esitaks enam küsimusi – ja siingi on ärritav alternatiiv: "Aga siis oleks mind parem võidud minema ajada ja mitte lubada mu küsimuste kordumist. Ei, seda ei tahetud, minu küsimusi küll ei tahetud kuulda, aga otse minu küsimuste pärast ei tahetud mind minema ajada." *Uuringute* koer võngub kahe teaduse vahel: üks neist on toiduteadus, mis tähendab maad ja langetatud pead ("Kust võtab maa selle toidu?"), teine aga muusikateadus, mis tähendab "õhku" ja tõstetud pead, nii nagu näitavad seitse muusikakoera kõnealuse loo alguses ja lauljast koer loo lõpus. Ometi on neil kahel teadusel midagi ühist, sest toit võib tulla ülevalt

eraldatus
teadus
teadus

Andreas Tarkenton

ja toiditeadus edeneb paastu kaudu, samuti nagu muusika on kummaliselt vaikne.

Tavaliselt kompenseerib keel oma deterritorialisatsiooni tähendusliku reterritorialisatsiooniga. Kui keel ei ole enam meeforgan, saab temast tähenduse instrument. Tähendus aga valitseb otsese tähendusena helide märgitsevat afektatsiooni (asi või olukord, mida sõna märgitseb) ja pülitiku tähendusena kujundite ja metafooride afektatsiooni (teised asjad, millele sõna võib rakendada teatavast vaatenurgast või teatavates tingimustes). Niisiis ei toimi reterritorialisatsioon mitte üksnes vaimselt, "tähenduse" sees, vaid ka füüsiliselt sellesama tähenduse kaudu. Samal ajal eksisteerib ka keel ainult tänu sellele, et eristuvad ja teineteist täiendavad lausumise subjekt, mis seostub tähendusega, ja lausungi subjekt, mis seostub märgitsetud asjaga, kas otseselt või metafoorselt. Seesugust keele talulist kasutust võib nimetada *ekstensiooniks ehk representatsiooniks*: see on keele reterritoriseeriv funktsioon (nii sunnib lauljast koer *Uringute* lõpus kangelat paastust loobuma, mis on omamoodi re-oidipaliseerimine).

Ja ennäe: saksa keele olukord Prahas, kus ta on kokku kuivanud ja segunenud tšehhi keelega või jidišiga, teebki võimalikuks Kafka leiutise. Kuna asi on nõnda ("asi on nõnda, asi on nõnda", see on Kafka lemmikvormeleid, mis kuulub protokollil juurde...), hüljatakse tähendus, muudetakse ta väijaitlemata eelduseks, jättes temast alles ainult skeleti või paberist silueti:

1) Kui artikuleeritud heli oli deterritorialiseerunud müra, mis reterritorialiseerus tähenduses, siis nüüd deterritorialiseerub heli ise, absoluutselt ja kompensatsioonita.

Heli või sõna, mis läbib selle uue deterritorialisatsiooni, ei kuulu tähenduslikku kõnmesse, ehkki ta sellest tuletub, ega ole ka organiseeritud muusika või laul, ehkki ta tekitab sarnase efekti. Oleme seda näinud Gregori viiksumises, mis ähmastab sõnad, hüire püksumises ja ahvi kõhas; samuti pianistis, kes ei mängi, ja lauljas, kes ei laula, vaid sünnitab oma laulu selle laulmatajätmisest, ja muusika-koertes, kes on seda rohkem muusikud kogu oma keha-aga, et nad ei too kuuldavale muusikat. Kõikjal läbib organiseeritud muusikat tühistamisjsoon, samuti nagu tähenduslikku keelt läbib pagemisjsoon, selleks et vabastada elavat väljendusmaterjali, mis kõneleb enda eest ise ega vaja vormimist²³. Tähendusest lahti rebitud, sellest võitu saanud keel, mis tähenduse aktiivselt neutraliseerib, teab nüüd oma suuna üksnes sõna hääldamisvarjundis, umlautis: "Elan vaid siin-seal mõne väikese sõna sees, mille umlautis ("kõrgenduses") ma näiteks silmapilguks kaotan oma taretu pea. Esimene ja viimane täht on minu kalaliku tundmisviisi algus ja lõpp."²⁴ Lapsed armastavad korrata sõnu, mille tähendust nad vaid ebamääraselt aimavad, tehes seda nii kaua, et sõna hakkab iseenda peal vibreerima (*Lesi* alguses kõnelevad koolilapsed nii kiiresti, et pole aru saada, mida nad räägivad). Kafka jutustab, kuidas ta lapsena korrutas üht isa ütlemist, kuni see hakkas kihutama tähendusetuse joonel: "kuu lõpp, kuu lõpp..."²⁵. Pärinimi, millel pole iseeneses tähendust, on selliseks tegevuseks eriti soodus: Milena, rõhuga *l-l*, näib algul "Tšehhi maale äraeksinud kreeklase või roomlasena, mille kallal tšehhi keel on tarvitanud vägivalda ja petnud rõhuga"; siis, peenemal hindamisel, on ta "värvilt ja kujult imeline

naine, keda kantakse kätel maailmast, tulest, ma ei tea kust välja”, kusjuures peatõhk märgib nüüd kas alatist langusvõimalust või on vastupidi “ainult õnnelik hüpe, mida sa ise teed oma koormaga”²⁶.

2) Tundub, et Milena nime kahe evokatsioonilise vahel on teatav erinevus, ehkki see on suhteline ja puudutab nüansse. Ühel juhul on ta ikka seotud ekstensiivse ja piltliku stseeniga, mis on fantaasia tüüpi; teisel juhul on ta juba palju intensiivsem, märkides langust või hüpet otsekui intensiivsusläve, mis kätkeb nimes eneses. Nüüd näeme, mis juhtub, kui tähendus on aktiivselt neutraliseeritud: nagu ütleb Wagenbach, “sõna valitseb isandana, ta sünnitab otseselt kujundi”. Kuidas aga seda protseduuri defineerida? Tähendusest jääb alles vaid nii palju, et oleks, millega suunata pagemisjooni. Pole enam millegi märgitsemist otse tähenduse põhjal ega metafooride määrämist piltliku tähenduse põhjal. Vaid asjad *samuti nagu* kujundid moodustavad intensiivsete olekute sekvents, puhaste intensiivsete astmiku või ringluse, mida võib läbida ühes või teises suunas, ülalt alla või alt üles. Kujund ongi seesama läbimine, ta on saanud saamiseks: inimese koeraksamine ja koera inimeseksaamine, inimese ahvikssaamine või putukakssaamine ja vastupidi. Me ei viibi enam tavalises rikkas keeles, kus näiteks sõna “koer” märgitseb otseselt looma ja rakendub metafoorselt teistele asjadele (mille kohta võib öelda “nagu koer”)²⁷. Päevik 1921: “Metafoorid on üks paljudest asjadest, mis mind kirjutamise juures meeletehetele jätavad.” Kafka tapab teadlikult kõik metafoorid, kogu sümbolismi, kogu tähistamise – mitte vähem kui kogu märgitsemise. Metamorfoos on

metafoori vastand. Ei ole enam otsest ega piltlikku tähendust, vaid olekute jaotamine sõna lehvikus. Asi ja teised asjad on ainult intensiivsus, mida läbivad helid või deterritorialiseeritud sõnad vastavalt oma pagemisjoontele. Tegemist pole enam sarnasusega looma ja inimese käitumise vahel, veel vähem sõnamänguga. Ei ole enam inimest ega looma, sest kumbki neist deterritorialiseerib teise voolude konjunktsioonis, intensiivsusete pööratavas kontiinumis. Tegemist on saamisega, mis vastupidi kätkeb erinevuse maksimumi – intensiivsusete erinevus, läveületamine, tõus või langus, vajumine või kerkimine, sõnarõhk. Loom ei räägi “nagu” inimene, vaid ekstrapseerib keelest tähenduse tonaalsused; ka sõnad ise ei ole “nagu” loomad, nad ronivad iseseisvalt, hauguvad ja kihavad, oles ehtsad keelised koerad, putukad või hiired²⁸. Panna sekventsid vibreerima, avada sõna senitundmatutele seestmistele intensiivsusetele, lühidalt, *kuu intensiivne* mittetähistav keelekasutus. Samuti pole nüüd enam lausumise subjekti ega lausungi subjekti: see, mis on koer, ei ole enam lausungi subjekt, ehkki lausumise subjekt on endiselt “nagu” inimene; see, mis on “nagu” põrnikas, ei ole enam lausumise subjekt, ehkki lausungi subjektiks jääb endiselt inimene. Vaid on olekute ringlemine, mis moodustab vastastikuse saamise paratamatult mitmuslikkus või kollektiivses seades.

/ Kuidas soosib seda kasutatust saksa keele olukord Prahas, kokkukuivanud sõnavara ja ebakorrektsed süntaksid? Kõiki kuitrahes varieeruvaid keelelemente, mis väljendavad “keele sisepeingeid”, võib nimetada *intensiivideks ehk tensoriteks*. Just selles mõttes on keeletheadlane Vidal

Sephiha nimetanud intensiivseks "iga keelelist vahendit, mis võimaldab küünitada mõiste piiri poole või seda ületada", märkides keele liikumist oma äärmuste poole, pööratava seal- või sünpoolsuse poole²⁹. Vidal Sephiha näitab, kui kirju on selliste elementide hulk. Nendeks võivad olla kõikjale sobivad sõnad, ükskõik mida tähendavad verbid või propositsioonid; pronominaalsed ehk otseselt intensiivsed verbid nagu heebrea keeles; konjunktsioonid, hüüatused, adverbid; *valu konnoteerivad terminid*³⁰. Samuti võib osutada sõna siserõhkudele, nende ebakõlalisele funktsioonile. Selgub, et väikese kirjanduse keel arendab eriti just neid tensoreid ehk intensiive. Wagenbachil on mõned suurepäraseid leheküljed, kus ta analüüsib Praha tšehhimõjulist saksa keelt ja märgib järgmisi iseloomulikke tunnuseid: eessõnade ebakorrektno kasutus; pronomenitega liialdamine; kõikjale sobivate sõnade tarvitamine (näiteks *Geben* seerias "panema, istuma, asetama, maha võtma", mis muutub sestpeale intensiivseks); adverbide rohkendamine ja ükssteise otsa lükkimine; valu märkivate konnotatsioonide pruukimine; rõhu kui sõna sisepinne tähtsus, ning kaas- ja täishäälikute jaotamine seesmise ebakõlana. Wagenbach rõhutab: kõik need keele vaesuse tunnused on Kafkaal olemas, kuid neid on rakendatud loovalt... uue kainuse, uue eksspressiivsuse, uue paindlikkuse, uue intensiivsuse teenistusse³¹. "Peaegu mitte ükski sõna, mis ma kirjutan, ei sobi teisega, ma kuulen, kuidas konsonandid plekiselt vastamisi hõõrduvad, ja vokaalid lavalavad sinna juurde nagu väljanäituse neegrid."³² *Keel lakab olemast representeerii, et küünitada oma äärmuste või piiride poole*. Selle metamorfoosiga käib kaasas valu konnotatsioon

– nagu siis, kui Gregori sõnad muutuvad valusaks viiksumiseks, või Franzi "pidev ja ühetooniline" kisa. Mõeldagu prantsuse kõnekeele kasutamisele Godardi filmides. Siingi kuhjatakse adverbide ja stereotüüpseid konjunktsioone, mis lõpuks moodustavadki kõik fraasid: kummaline vaesus, mis teeb prantsuse keelest prantsuskeelse vähemuskeele; loov protseduur, mis viib sõna pildiga otseühendusse; vahend, mis ilmub sekventsia lõpus, suhtes piiri-intensiiviga *c'est assez, assez, il y en a marre* (aitab, aitab, sellest on siiber); üldistatud intensifikatsioon, mis langeb kokku panoraaamiga, kus kaamera pöörleb ja kihutab pagast nihkumata, pannes pildi vibreerima.

Võib-olla on keelte võrdlus vähem huvitav kui keele funktsioonide uurimine, mis võivad sama rühma jaoks toimida eri keelte kaudu: kakskeelsus, ja koguni mitmekeelsus. Sest ainuüksi niisugune eri keeltes kehastuvate funktsioonide uurimine seletab otseselt sotsiaalseid tegureid, jõuvahekordi, väga erisuguseid võimukeskmeid; ta pääseb "informatiivsest" müüdist ning saab hinnata keele hierarhilist ja imperatiivset süsteemi käskude edasiandmise, võimutarvituse või sellele vastupanuna. Toetudes Fergusonil ja Gumperzil uurimustele, esitab Henri Gobard omalt poolt tetralingvaalse mudeli: vernakulaarne keel, mis on emakeel või territoriaalne keel ja kuulub kogukonnale, kes elab maal või on seal pärit; vehikulaarne keel, mis on urbaanne, riiklik või koguni ülemaailmne, mida kasutatakse seltskonnas, kaubavahetuses, bürokraatlikus asjaajamises jne. ning mis on esimese deterritorialisatsiooni keel; referentsiaarne keel, tähenduse ja kultuuri keel, mis teostab kultuurilise reterritorialisatsiooni; müütiline keel,

vastandus
võib-
ratsioon
ei ole
tähtsusetu

mis asub kultuuride silmapiiril ja teostab vaimse või religioosse reterritorialisatsiooni. Nende keelte ruumilis-ajalised kateegooriad on põhjalikult erinevad: vernakulaarne keel on *siin*, vehikulaarne on *kehtiv*; referentsiaarne on *seal*; müütiline on *teispoel*. Ennekoike varieerub nende keelte jaotumine aga eri-rühmade vahel, ja sama rühma jaoks eri ajajärkudel (ladina keel oli Euroopas kunagi vehikulaarne, enne kui ta sai referentsiaarseks ja seejärel müütiliseks keeleks; inglise keel on tänapäeval ülemaailmselt vehikulaarne³³). Seda, mida saab öelda ühes keeles, ei saa öelda teises, ja kõige selle koguhulk, mida öelda saab ja mida ei saa, varieerub olenevalt igast keelest ja nende keelte vahelistest suhetest³⁴. Peale selle võib kõigil neil teguritel olla kaksipidiseid piirjuhte ja liikuvaid jaotusi, mis erinevad vastavalt materjalile. Üks keel võib ühe materjali puhul täita üht, teise puhul aga teist funktsiooni. Iga keelefunktsioon jaguneb omakorda ja kätkeb paljusid võimukeskmeid. Keeltepuder, mitte keelesüsteem. Võib mõista integristide meelepaha, kes kaebavad, et missasid peetakse prantsuse keeles, kuna nii jääb ladina keel ilma oma müütilisest funktsioonist. Kuid Õppejõudude Ühing (*Société des agrégés*) on veelgi mahajäänum ja kurdab, et ladina keel on kaotanud kultuuriliselt referentsiaarse funktsiooni. Nii nutetakse taga kirikliku või õpetlasvõimu vorme, mis teostusid selle keele kaudu ja mille nüüd on asendanud teised vormid. On ka tõsisemaid rühmiäbivaid näiteid. Regionalismid elavad läbi teist noorust, koos reterritorialisatsiooniga murde või murraku abil, mis on vernakulaarne keel: kuidas võiks see kasu tuua ülemaailmsele või riikideülesele tehnokraatialle; kuidas võiks see

kaasa aidata revolutsioonilistele liikumistele, sest ka need veavad ühes arhaisme, millesse nad püüavad süstida aktuaalse sisu... Servan-Schreiberist bretooni bardini või kanada laulikuni. Ja ikkagi ei kulge piir siit, sest kanada laulik võib teha kõige reaktsoonilisema, kõige oidipaalsema reterritorialisatsiooni, oi emme, ah mu isamaa, mu kodupaik, olee-olee. Me ütleme teile, see on puder ja kapsad, üks segane lugu ja poliitiline afäär, mida keeleteadlased ei tunne ega tahagi tunda – sest keeleteadlastena on nad “apoliitilised”, puhtad õpetlased. Isegi Chomsky vap- per võitlus Vietnami sõja vastu üksnes kompenseerib tema õpetlaslikku apoliitilisust.

Tuleme tagasi olukorra juurde Habsburgide impeeriumis. Impeeriumi lagunemine ja langus kahekordistavad kriisi, aktsentueerivad kõikjal deterritorialisatsiooniliikumisi ja õhutavad reterritorialisatsiooni, mis on kompleksed, arhaiseerivad, müütilised või sümbolistlikud. Viidakem lähiseigi mõnedele Kafka kaasagsetele: Einstein, kes deterritorialiseerib kujutluse universumist (Einstein õpetab Prahast ja füüsik Philipp Frank korraldab seal konverentse, millel käib ka Kafka); austria dodekafoonikud, kes deterritorialiseerivad arusaama muusikast (Marie surmakarje “Wozzeckis”, või Lulu³⁵ oma, või topeldatud si- näivad muusikas kulgevat sünnas, mis on mõnes mõttes lähedane Kafkale); ekspresionistlik film, kus korruga toimub pildi deterritorialisatsioon ja reterritorialisatsioon (tšehhi päritolu Robert Wiene, Viinis sündinud Fritz Lang, Paul Wegener, kes kasutab Praha teemasid). Lisame muudugi veel Viini psühhoanalüüsi ja Praha lingvistikakoolkonna³⁵. Milline on juutide olukord Prahast “nelja keele”

Alban
Berg

suhtes? Vernakulaarne keel on maalt tulnud juutide jaoks tšehhi keel, kuid see kipub ununema ja muutuma tõrjutuks; mis puutub jidišisse, siis seda põlatakse või kardetakse, ta tekitab hirmu, nagu ütleb Kafka. Saksa keel on linnade vehikulaarne keel, ta on bürokraatlik riigikeel ja kaubavahetuse keel (kuid juba hakkab selles funktsioonis läbi lööma inglise keel). Kultuurilises ja referentsiaarses funktsioonis käibib jällegi saksa keel, kuid sedapuhku on selleks Goethe saksa keel (ja sekundaarselt prantsuse keel). Heebrea keel on müütiline keel, ja kuna sionism alles algab, aktiivse unistuse seisundis. Igähel neist keeltest tuleb hinnata territoriaalsuse, deterritorialisatsiooni ja reterritorialisatsiooni koefitsienti. Kafka enese olukord: ta on väheseid juudi kirjanikke Prahas, kes mõistab tšehhi keelt ja seda ka räägib (ja see keel on väga tähtis tema suhetes Milenaga). Saksa keel mängib vehikulaarse ja kultuurkeele topektrolli, silmapiiril Goethe (Kafka oskab ka prantsuse ja itaalia keelt, ja arvatavasti natuke inglise keelt). Heebrea keele õpib ta ära hilja. Keerukas on Kafka suhe jidišiga: ta ei näe selles niivõrd keelelist territoriaalsust juutide jaoks kui nomaadliku deterritorialisatsiooni liikumist, mis töötab saksa keele ümber. Jidiš ei kõida teda niivõrd religioosse kogukonna keelena kui pigem *rabva-teatri* keelena (ta hakkab Isak Löwy rändtrupi impressariooks ja metseeniks)³⁶. Tähelepanu väärib see, kuidas Kafka ühel rahvakogunemisel esitleb jidišit juudi kodanlastest publikule, kes on pigem vaenulik: tema meelest on jidiš keel, mis ei ärata mitte põlgust, vaid tekitab ängistust, "ängistust, mille põhjas on teatav vastumeelsus"; see on ilma grammatikata keel, mis elab varastatud, liikveleactud,

väljarännanud sõnadest, mis on muutunud nomaadideks ja interioriseerivad "võimusuhted"; see on kesk-ülemsaksa keele pookoks, mis töötab saksa keele seesmiselt niivõrd ümber, et teda ei saa tagasi tõlkida, nii et tema mõju säilib; jidišit saab mõista üksnes teda "haistes", teda saab mõista vaid südamega. Ühesõnaga, see on intensiivne keel või saksa keele intensiivne kasutus, vähemuslik keel või keelekasutus, mis peab kaasa haarama: "Siis hakkate haistma jidiši tõelist ühtsust, nii tugevasti, et teil hakkab hirm, aga mitte jidiši, vaid iseenese ees. (...) Nautige seda nii hästi, kui suudate!"³⁷

Kafka ei orienteeru reterritorialisatsioonile tšehhi keele kaudu. Samuti mitte saksa keele hüperkultuurilisele kasutusele, koos nende onciriliste, sümboolsete ja müütiliste hebraiseerivate lisanditega, mida võib leida Praha koolkonnal. Samuti mitte suulisele ja rahvalikule jidišile; vaid ta võtab jidiši näidatud teed täiesti teistmoodi, teisendades selle ainulaadseks ja üksildaseks kirjutamisviisiks. Kuna Praha saksa keel on mitmeti deterritorialiseerunud, tuleb intensiivsuses alati minna kaugemale ja tõsta pea – kuid tehes seda uue kainusega, halastamatu rangusega, uue senitundmatu korrektsusega. Skisoidne viisakus, puhta vee joobumus³⁸. Saksa keel pannakse pagemisjoonel kihutama; ennast täidetakse paastuga; Praha saksa keelest kistakse välja kõik alaarengu punktid, mida ta püüab varjata, ning pannakse ta kisendama just sellisel kainel ja rangel häälel. Ternast aurutatakse välja koera haukumine, ahvi kõha ja põrnika põrin. Luuakse kisenduse süntaks, mis heidab tolle kokkukuivanud saksa keelega ühte. Keel deterritorialiseeritakse sedavõrd, et seda ei saa enam korvata kultuur

ega müüt: see on absoluutne deterritorialisatsioon, isegi kui ta on aeglane, kleepiv, hüübinud. Viia keel aeglaselt, järkjärguliselt kõrbesse. Kasutada süntaksit kisedamiseks, anda kisedusele süntaks.

Suur ja revolutsiooniline saab olla vaid see, mis on väike. Vihata kogu suurte meistrite kirjandust. Kafkat kütkestavad tehnijad ja ametnikud (sama huvi Proust'il teenijate ja nende keele vastu). Veel huvitavam on aga võimalus teha omaenese keel, eeldusel, et see on unikaalne, et see on praeguse või endise enamuskeele vähemuslik kaalus. Olla omaenese keeles justkui võõras: selline on Kafka Suure Supleja olukord³⁹. Isegi unikaalsena jääb keel pudruks, skisofreeniliseks seguks, Arlekiini kuueks, läbi mille toimivad väga erinevad keelefunktsioonid ja selgesti eristuvad võimukeskmed, nii et kõik öeldav ja öeldamatu tuulutatakse läbi: üks funktsioon mängitakse teise vastu välja, territoriaalsuse ja deterritorialisatsiooni suhtelised koefitsiendid pannakse mängima. Isegi enamuslikuna kaldub keel intensiivse tarvituse poole, mis paneb ta kihutama loovatel pagemisjoontel ja moodustab sedapuhku juba absoluutse deterritorialisatsiooni, olgu see kuitahes aeglane ja ettevaatlik. Kui palju leiutamist, mitte üksnes leksikaalset, sest sõnavara loeb vähe, vaid kainet süntaktilist leiutamist, et kirjutada nagu koer (Aga koer ju ei kirjuta. – Just nimelt, just nimelt.); sellist, nagu Artaud tegi prantsuse keelega, karjed-hingetõmbed; sellist, nagu Céline tegi prantsuse keelega, järgides teist joont, mis on ülimal määral eksklamativne. Céline'i süntaktiline evolutsioon: *Reisist öö lõppu* kuni *Surmani järehmaksuga*, seejärel *Surmast järehmaksuga* kuni *Guignol's band'i* I köiteni (pärast seda ei olnud Céline'il enam millestki rääkida, peale oma

õnnetuste, see tähendab, tal polnud enam tahtmist kirjutada, ta vajab ainult raha. Niimoodi lõpevad alati keele pagemisjooned: vaikimine, katkumine, lõpetamatus, või midagi veel halvemat. Kuid vahepeal, milline pöörane looming, milline kirjutamismasin! Céline'i kiidetakse ikka veel *Reisi* eest, millest ta jõudis ometi palju kaugemale *Surmas järehmaksuga* ja seejärel imeväärses *Guignol's band'i*, kus keelele jäid alles veel ainult intensiivsused. Ta rääkis "väikesest muusikast". Kafka on samuti väike muusika, mis on küll teistsugune, kuid kus on ikka deterritorialiseeritud helid ja keel, mis kukerpallitades minema kihutab). Need ongi tõelised väikesed kirjanikud. Väljapääs keelele, muusikale ja kirjutamisele. Seesama, mida nimetatakse "popiks" – popmuusika, popfilosoofia, popkirjandus: sõnavool. Mitmekeelsuse kasutamine omaenese keeles, luues tema vähemusliku ehk intensiivse tarvituse, selle keele allasurutud karakteri vastandamine tema allasurutavale karakterile, kultuurituse ja alaaarengu punktide leidmine, nende keeleliste kolmanda maailma alade leidmine, kustkaudu keel pageb, kuhu loom enese poogib ja kuhu ühendatakse seade. Kui palju on stüle, žanre või kirjanduslikke liikumisi, millest pisimatelgi on ainult üks unistus: täita keele enamuslikku funktsiooni, pakkuda ametliku keele, riigikeele teenuseid (tänapäeva psühhoanalüüs, mis tahab olla tähistaja, metafoori ja sõnamängude valitseja). Unistada vastupidiselt: osata luua väikesekssaarnist. (Kas on siin võimalus ka filosoofia jaoks, mis kaua aega moodustas ametliku ja referentsiaarse žanri? Kasutagem hetke, kus antifilosoofia tahab tänapäeval olla võimukeel.)

GILLES DELEUZE
FÉLIX GUATTARI

—
KAFKA
VÄIKESE KIRJANDUSE
POOLE

—
Tõlkinud Hasso Krull

VAGABUND
1998